

РОЗДІЛ 5

АГРОНОМІЯ, ЗАХИСТ І КАРАНТИН РОСЛИН

УДК 633.8

**ОСНОВНІ ХВОРОБИ ТА ШКІДНИКИ СОНЯШНИКУ
ОДНОРІЧНОГО (*HELIANTHUS ANNUUS* L.)**

Білошицька Х., Федус У., Дем'янчик О., Москалюк Н. В.

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

E-mail: moskalyuk@chem-bio.com.ua

Соняшник однорічний (*Helianthus annuus* L.) одна з найважливіших сільськогосподарських культур, яка вирощується для отримання олії, біопалива та корму для тварин. Україна протягом багатьох років займає передові позиції щодо вирощування та експорту соняшнику. Саме тому посіви цієї культури займають значну частину сільськогосподарських земель. За народногосподарською цінністю та значенням він не поступається таким широко поширеним культурам як пшениця, кукурудза та соя. Порівняно з іншими олійними культурами соняшник дає найбільший вихід олії з одиниці площі (750 кг/га у середньому по країні). На соняшникову олію припадає 98% загального виробництва олії в Україні [2].

Також соняшник – високорентабельна та вигідна в економічному плані культура. Виробництво соняшника справляє суттєвий вплив на ефективність функціонування усієї галузі рослинництва. Висока закупівельна ціна на насіння цієї культури робить її економічно вигідною для вирощування, сприяє підйому економіки господарств. Попит на соняшник і соняшкову олію суттєво не зменшується при зростанні цін.

Однак більшість прихильників цієї сільськогосподарської рослини стикаються з проблемою шкідників і хвороб у посівах соняха. Шкідники й хвороби стають причиною недобору урожаю. Для досягнення високих урожаїв фермерам необхідно боротися з інфекціями та шкідниками, які суттєво знижують урожайність. Завдяки грамотному та своєчасному лікуванню втрата врожаю

зводиться до мінімуму.

Основною метою нашого дослідження було детальніше проаналізувати види шкідників і хвороби соняшнику, розглянути негативні наслідки впливу патогенних організмів та ефективні способи захисту посівів.

Розширення посівних площ соняшнику, порушення сівозмін, скорочення періоду повернення культури на місце попереднього вирощування, яке відбувається в останні десятиріччя призвело до масового ураження рослин хворобами. Хвороби призводять до недобору в середньому 20–25% урожаю, а у окремі роки до 50% і більше. На соняшнику зареєстровано понад 80 хвороб [1].

Хвороби соняшнику залежно від місця розвитку можна поділити на такі групи [6]:

- хвороби коріння (кореневої шийки) – біла гниль (*Sclerotinia sclerotiorum* (Lib.) de Bary), вочок соняшниковий (*Orobanche cumana* Wallr.), гниль проростків;
- хвороби стебла – альтернاریоз (*Alternaria alternate* (Fr.) Keissler), вертицильоз (*Verticillium dahliae* Klebahn), фомоз (*Phoma macdonaldii* Sacc.), фомопсис (*Diaporthe helianthi* M. Munt. Et al.);
- хвороби листя – іржа (*Puccinia helianthi* Schw.), несправжня борошниста роса (*Plasmopara halstedii* Novot), септоріоз (*Septoria helianthi* Ell. et Kell.);
- хвороби кошика – біла (*Sclerotinia sclerotiorum* (Lib.) de Bary) і сіра (*Botrytis cinerea* Pers.) гниль, пліснявіння, несправжня борошниста роса (переноспороз) (*Plasmopara halstedii* Novot).

На поширення кожного виду хвороб у першу чергу впливають погодні умови року. Наприклад, прохолодна, дощова погода сприятиме поширенню переноспорозу, хвороби, яка уражає у всі фази розвитку рослин соняшнику. У разі рясних дощів та високої вологості повітря листки, стебла, корені соняшнику можуть уражуватися білою та сірою гниллю, фомозом. За підвищення температури і вологості повітря можливе осередкове поширення фомопсису, за дефіциту вологи – іржі.

Для боротьби з грибковими хворобами соняшнику

використовують фунгіциди, дозволені до використання в Україні. Одним із важливих елементів системи захисту є визначення оптимальних строків обробки фунгіцидами. Перед початком проведення обробок слід обов'язково визначитись з видом захворювання, а у разі одночасної появи декількох збудників на рослині, обрати фунгіцид, який має дві або більше діючих речовин [6]. В нашому регіоні найбільш шкідливими є несправжня борошниста роса (пероноспороз), фомопсис та альтернаріоз [1].

Соняшник в Україні схильний до пошкодження понад 60 різних видів шкідників. Класифікують чотири основні групи комах-шкідників [4]:

- шкідники листя – лучний метелик (*Margaritia sticticalis* L.), чортополохівка (*Vanessa cardui* L.), полинова цикадка (*Psammotettix striatus*), капустина совка (*Mamestra brassicae* L.), совка-гамма (*Autographa gamma* L.), геліхризова попелиця (*Brachycaudus heliychrisi* Kalt.), трипси, саранові;
- шкідники стебел і коренів – соняшникова шипоноска (*Mordellistena parvula* Gyll.), ковалик чорний (*Athous niger* L.), озима совка (*Agrotis segetum* Shiff) та соняшниковий вусач (*Agapanthia dahli* Richt);
- шкідники насіння та кошиків – соняшникова вогнівка (*Homoeosoma nebullum* Den. and Schiff.), листогризучі совки, клопи та вогнівка соняшникова (*Homoeosoma nebulellum* L.);
- шкідники проростків – мідляк піщаний (*Opatrum sabulosum* L.), ковалик посівний (*Agriotes sputator* L.), ковалик широкий (*Selatosomus latus* F.), південно сирій (кукурудзяний) довгоносик (*Tanymecus dilaticollis* GfA), степовий цвіркун (*Gryllus desertus* Pall), капустинка (*Gryllotalpa gryllotalpa* L.), личинки пилоїдів та жуків-чорнишів, гусениці совок тощо.

Основні наслідки від впливу шкідників [5]: пошкоджуються листя, стебло, кошики, коренева система рослини; негативний вплив шкідників на проростки призводить до їх загибелі; рослина не може нормально розвиватися і рости; знижується якість продукції та посівні властивості; пошкоджуються насіння, знижується їхня маса і якість продукції;

зменшується рівень вмісту олійності. У деяких випадках відзначається загибель молодих рослин, у деяких масове вилягання посівів, недобір урожаю може досягати до 55%.

Для профілактики захворювання важливі здоровий посівний матеріал та наявність генетичної стійкості; контроль розвитку бур'янів (в т.ч. обкошування країв полів), а також надзвичайно важливим є контроль розвитку комах-переносників; ретельна основна і передпосівна обробка ґрунту; внесення інсектицидів і спеціальних препаратів; догляд за посівами; передпосівна обробка насінневого матеріалу протруйниками; підвищення стресостійкості у рослин; дотримання всіх агротехнічних рекомендацій.

Список літератури

1. Безкровна О. Шкідники соняшника. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/604-shkidniki-sonyashnika> (дата звернення 16.03.2024).
2. Міністерство аграрної політики та продовольства України URL: <https://minagro.gov.ua/news/v-ukraini-namolocheno-757-mln-tonn-novo-ho-vrozhaiu> (дата звернення 16.03.2024).
3. Несмачна М. Біла гниль соняшнику: динаміка розвитку, пік і діючі речовини в сезоні 2022 р. URL: <http://surl.li/sdrff> (дата звернення 10.03.2024).
4. Ретьман С., Кислих Т., Михайленко С. Шкідники соняшнику. *Пропозиція*. 2019 р. № 6, С. 67–69.
5. Троценко В. І. Соняшник: методи створення вихідного матеріалу та селекція : монографія. Суми : Університетська книга, 2022. 286 с.
6. Хаблак С. Контроль проблемних хвороб соняшнику. URL: <https://www.agronom.com.ua/kontrol-problemnyh-hvorob-sonyashnyku/> (дата звернення 10.03.2024).